

PROMĚNY ROLÍ PŘÍSEŽNÝCH A KONŠELŮ V PROSTŘEDÍ MAGDEBURSKÉHO PRÁVA NA PŘÍKLADU SPRÁVY MĚSTA OLOMOUCE

BOHDAN KAŇÁK

Dva městské právní modely v českých zemích, formované podle osvědčených zahraničních vzorů, specifikovaných dvěma soubory městských práv, které odpovídaly dvěma základním právním okruhům: severoněmeckému (magdeburskému) a jihoněmeckému (norimberskému), se výrazněji odlišovaly především v oblasti soudnictví. Výrazným specifickým magdeburského práva byla existence zvláštního soudního sboru přísežných vedle konšelů jako představitelů městské správy.¹

Nejnovější zpracování dějin Olomouce přináší dvě odlišná hodnocení rolí přísežných a konšelů. Ve výkladu o rozkvětu města ve vrcholném středověku se popisuje funkce obou kolegií městských hodnostářů následujícím způsobem: „Jedním z rozdílů mezi právem magdeburským (saským) a norimberským (švábským) bylo postavení městské rady vůči soudu. Na jihu byla městská rada totožná se soudem, na severu byly oba sbory částečně odlišné. V Olomouci soudu předsedal fojt, dalších sedm přísežných, šefů, rovněž jmenoval panovník. Všichni byli zároveň členy rady, ale společně se čtyřmi konšely, kteří se soudem neměli nic společného.“²

Stať popisující cestu města z bouří husitské revoluce do renesanční Evropy, podává odlišný pohled: „Reprezentativní orgán autonomní správy města, městskou radu, tvořili v té době čtyři konšelé, sedm přísežných (šepů) a fojt. ... V případě potřeby byli k jednání přibíráni i členové bývalých rad. Rada prakticky ve stejném složení jednala buď jako orgán městské správy, nebo jako příslušné soudní grémium. ... Ve třicátých letech 15. století byly ve městě tři soudní orgány: rada (plenum consilium), soud přísežných (pannteiding) a samosoud fojtův (rychtářův).“³

Jak vysvětlit rozpornost obou uvedených hodnocení? Vzhledem k jejich odlišnému časovému určení je zřejmé, že se jedná o sondy do dvou různých fází vývoje olomoucké městské správy, které se proto vůbec nemusejí vzájemně vylučovat. Pro zachycení dynamiky procesu, jehož jsou obě vývojové fáze součástmi, je třeba komplexněji popsat jeho průběh. Neexistence listiny, dokumentující okolnosti založení Olomouce jako města, nás odkazuje při rekonstrukci ustavování její městské správy na kusé zmínky v jiných pramenech. Od počátků města stál v čele jeho správy fojt, jmenovaný pánem města. Jeho titul byl odvozen z latinského termínu advocatus – právní zástupce. Již z tohoto významu vyplývá, že jeho funkce souvisela v prvé řadě s městským soudnic-

---

¹ Klabouch, Jiří: Staré české soudnictví. Jak se dříve soudovalo. Praha 1967, s. 217–218; Hoffmann, František: České město ve středověku, Praha 1992, s. 249–252.

² Kohout, Štěpán: Rozkvět města. In: Schulz, Jindřich a kol.: Dějiny Olomouce, 1. svazek. Olomouc 2009, s. 152.

³ Kaňák, Bohdan: Právo a správa města. In: Schulz, Jindřich a kol.: Dějiny Olomouce, 1. svazek. Olomouc 2009, s. 202.

tví. Nejstarší zmínka o tomto typickém hodnostáři magdeburského práva v Olomouci pochází již ze 17. 8. 1254, kdy se v listině krále Přemysla Otakara II. pro olomoucké biskupství objevilo jméno fojta Štěpána.⁴ Kromě fojta se soudního řízení účastnilo kolegium šepů. Šepové, nazývaní též přísežní, (lat. scabini, iurati), byli původně přísedící městského soudu. První zmínku o jejich činnosti nalezneme 18. 8. 1271, v listině, dokládající, že olomoučtí šepové posuzovali spor rychtáře Giselberta s jeho pánem, opatem kláštera Hradisko.⁵

V listině z 10. 4. 1291 pak král Václav II. vyňal olomoucké měšťany ze soudní pravomoci zemských úředníků a udělil Olomouci vlastní městský soud.⁶ Olomoučané se zprvu obraceli s žádostmi o právní radu k „vyššímu právu“ v Bruntálu a v Uničově jako k nejstarším moravským městům, založeným na magdeburském právu. Olomouc však posléze zaujala vzhledem ke svému rostoucímu významu jejich místo právní autority prostřednictvím nového přijetí magdebursko-vratislavského práva.⁷ Listinou z 25. 1. 1352 potvrdila olomoucká městská obec, že z příkazu krále Karla IV. a na žádost moravského markrabě Jana Jindřicha přijala městské právo magdeburské z Vratislavi. Vratislav se zároveň stala pro Olomouc právní instancí, k níž se nadále obracela s žádostmi o právní rady.⁸ Vratislavští konšelé poskytli Olomouci svá městská práva listinou z 1. 2. 1352.⁹

Proces přijetí magdebursko-vratislavského práva Olomoucí dovršil moravský markrabě Jan Jindřich svoji listinou z 3. 3. 1352, v níž konstatoval, že Olomoučané doposud přijímali svá práva z Uničova či z Bruntálu, ležícího za hranicemi markrabství. Povolil proto Olomoučanům, aby si práva magdeburská v podobě, jež užívá město Vratislav, slovo od slova opsali do právní knihy města Olomouce. Markrabě zároveň přikázal Uničovu, Litovli, Šumperku a jiným městům i vesnicím, které se již dříve řídily právem magdeburským, aby přijímaly svá práva pouze v Olomouci a nikde jinde v zemi či mimo ni.¹⁰

Původní právní knihou magdebursko-vratislavských práv, jejíž text byl opsán z vratislavského originálu a jež byla využívána olomouckým městským soudnictvím pravděpodobně po celou druhou polovinu 14. století, je první část rukopisu, uloženého v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě, ve Sbírcce rukopisů Metropolitní kapituly Olomouc pod signaturou CO 403, která nese explicit s letopočtem 1352. Ruku v ruce s hospodářským a společenským rozvojem Olomouce v uvedenou dobu však vznikla potřeba podrobnějšího a rozsáhlejšího právního návodu. Původní právní kniha se totiž považuje jen za nesystematický předstupeň magdebursko-vratislavského práva.¹¹

⁴ CDB V/1, č. 34, s. 73 – 74.

⁵ Spáčil, Vladimír – Spáčilová, Libuše: Míšeňská právní kniha. Historický kontext, jazykový rozbor, edice. Olomouc 2010, s. 115; nejasnosti při přesném vymezení kompetencí přísežných tamtéž, s. 133, pozn. 8; Kohout, Štěpán: Rozkvět města. Městská správa. In: Schulz, Jindřich a kol.: Dějiny Olomouce, 1. svazek. Olomouc 2009, s. 145–146; CDB V/2, č. 638, s. 260–262.

⁶ ZAO – SOKA Olomouc, AM Olomouc, Listiny, inv. č. 4; CDM IV, č. 296, s. 375–376.

⁷ Spáčil, Vladimír – Spáčilová, Libuše: Míšeňská právní kniha. Olomouc 2010, s. 106–112, 115–116; Kaňák, Bohdan: Uničovské privilegium. Střední Morava 36, 2013, s. 19–24.

⁸ Bischoff, Ferdinand: Deutsches Recht in Olmütz. Ein rechtsgeschichtliches Fragment. Olmütz 1855, příloha XV., edice listiny, s. 59–60; Spáčil, V. – Spáčilová, L.: Míšeňská právní kniha, s. 119.

⁹ ZAO – SOKA Olomouc, AM Olomouc, Listiny, inv. č. 21; CDM VIII, č. 140, s. 102.

¹⁰ ZAO – SOKA Olomouc, AM Olomouc, Listiny, inv. č. 22; CDM VIII, č. 150, s. 112 – 113. Bruntál připadl ke Knížectví opavskému roku 1318; Prasek, Vincenc: Nejstarší Sachsenspiegel český na Moravě. Časopis Moravského musea zemského, 11, 1911, Brno, s. 210.

¹¹ Spáčil, V. – Spáčilová, L.: Míšeňská právní kniha, s. 125.

Od třetí čtvrtiny 14. století ovlivňovala právní poměry měst saského a magdeburského práva, nacházejících se na území severního a středního Německa tzv. Míšeňská právní kniha, která nejlépe vyhovovala potřebě psaného práva v měšťanském prostředí, protože v přehledném uspořádání obsahovala ustanovení soukromého práva, trestního práva, soudního řízení, městského práva, městského zřízení, říšského práva a práva říšských měst.¹² Brzy po svém vzniku se Míšeňská právní kniha rozšířila i do českých zemí. K nejstarším exemplářům této knihy v Olomouci patří rukopis z roku 1403. Tvoří ho druhá část rukopisu CO 403 ze Sbírký rukopisů Metropolitní kapituly Olomouc.¹³ Ve Státním okresním archivu Olomouc je pak uložen rukopis Míšeňské právní knihy, vynikající svým reprezentativním provedením, který vznikl v Olomouci někdy v letech 1412–1420. Dodatečné zápisy ve zmíněné knize, sahající až do počátku 17. století, svědčí o dlouhodobém užívání tohoto právního rukopisu v Olomouci.¹⁴

Kromě funkce policejního úředníka a samosoudce, soudícího drobné přestupky obyvatel města,¹⁵ předsedal fojt sedmičlennému kolegiu šepů při slavnostních městských soudních jednáních na tzv. soudu zahájeném (lat. – *judicium bannitum*, něm. – *pannteiding*, *banck gehegte*). Tento soud se v Olomouci konal podle přesně stanovených formálních pravidel čtyřikrát do roka, a to po sv. Havlu (po 16. 10.), po Třech Králích (po 6. 1.), po neděli *Misericordia* (po 2. neděli po Velikonocích) a před sv. Markétou (před 13. 7.). Zasedání soudu vždy trvalo přibližně 2 až 3 týdny, tři první soudní termíny se považovaly za hlavní soudní jednání, čtvrtý termín se nazýval *posudek* (*nachteiding*) a svolávan byl podle potřeby.¹⁶

Kromě fojta a přísežných spravovali Olomouc i čtyři měšťané (lat. *cives*), kteří se již od roku 1314 nazývali konšelé.¹⁷ Tímto názvem se zástupci obce hlásili k tradici významných úředníků antického Říma – konzulů (lat. – *consules*). Především oni představovali městskou reprezentaci. Společně s šepy pak tvořili tzv. plnou městskou radu (lat. – *plenum consilium*, něm. – *volle rat*), která vedle své správní funkce vystupovala v případě potřeby též jako soudní orgán. Zápisy v knize památné, nejstarší olomoucké městské knize z let 1343–1420, 1497, (*Liber actuum notabilium*) dokládají, jak na úkor věcné působnosti zahájeného soudu postupně rostl vliv plné městské rady jako dalšího důležitého soudního orgánu ve městě.¹⁸ Rozdíl mezi personálním složením plné rady a zahájeného soudu se stíral, protože zde pod předsednictvím fojta zasedaly tytéž osoby.¹⁹

Vedení knihy památné, obsahující současně zápisy o jednáních před soudem i před radou, bylo zjevně příznakem úzkého personálního propojení obou těchto orgánů. Sledujeme-li v nejstarší olomoucké městské knize frekvenci výskytu termínů, uvádějících, zda se soudní jednání konalo před městským soudem (*judicium firmatum* aj.), či před

¹² Spáčil, V. – Spáčilová, L.: Míšeňská právní kniha, s. 140, 152.

¹³ Rukopis je označen v edici značkou O₁. Spáčil, V. – Spáčilová, L.: Míšeňská právní kniha, s. 140, 198 a dál.

¹⁴ Rukopis je označen v edici značkou Ō₁. ZAO – SOKA Olomouc, AM Olomouc, Knihy, inv. č. 89, sign. 1304; Spáčil, V. – Spáčilová, L.: Míšeňská právní kniha, s. 131, 205 a dál.

¹⁵ Kux, Johann: *Verwaltungsgeschichte der Stadt Olmütz*. Olmütz 1942, s. 60–61.

¹⁶ Fischel, Alfred: *Die Olmützer Gerichtsordnung. Ein Beitrag zur Geschichte des Österreichischen Processrechtes*. Brünn 1903, s. 26–27; Spáčil, V. – Spáčilová, L.: Míšeňská právní kniha, s. 132–133.

¹⁷ ZAO – SOKA Olomouc, AM Olomouc, Listiny, inv. č. 9. Listina ze 17. prosince 1314 je nejstarším listinným dokumentem, jehož vydavatelem byla olomoucká městská obec, reprezentovaná fojtem, konšely i přísežnými zároveň. Zástupci měšťanů při úředním jednání se však v pramenech objevují již od roku 1262; CDB V/1, č. 361, s. 536 – 537.

¹⁸ ZAO – SOKA Olomouc, AM Olomouc, Knihy, sign. 166, inv. č. 95; o městský soud je výslovně uveden pouze na fol. 1r, 1v, 2r, 3r, 8v, 9r, 12r, 18r, 19v, 22v, 30v.

¹⁹ Nejstarší městská kniha olomoucká z let 1343–1420. (Ed.) Spáčil, Vladimír. Olomouc 1982, s. 25; Nešpor, Václav: *Dějiny Olomouce*. Brno 1936, s. 42.

plnou městskou radou (plenum consilium aj.), zjistíme, že soud je zmíněn jenom čtrnáctkrát, zatímco rada v 87 případech. Oba termíny se společně vyskytují pouze do roku 1384. Po tomto roce se zde už zahájený soud neuvádí. Zmíněné proměny zápisů souvisely s postupným rozšiřováním pravomoci plné městské rady jako společného orgánu konšelů a přísežných, což se týkalo i soudní pravomoci, na úkor původního kolegia přísežných jako speciálního soudního orgánu, spjatého se zahájeným soudem.²⁰

Význam fojta postupně upadal. Klíčovým momentem procesu oslabování pozice fojta bylo rozhodnutí moravského markraběte Jana Jindřicha z roku 1351 o darování fojtvství městu, aby je samo každoročně obsazovalo vhodným mužem se souhlasem pánovníka.²¹

Od konce 14. století docházelo pak jen k dovršení tohoto procesu. Ztráta prestiže fojta se formálně projevovala v pořadí, v němž se uváděla v úředních dokumentech pozice jeho funkce mezi ostatními městskými hodnostáři. Do roku 1367 se fojt ve zmíněné knize památné vyskytoval na prvním místě. Od roku 1368 se začínal střídavě objevovat na předním místě purkmistr (lat. – magister civium, něm. – bürgermeister), jeden ze čtyř konšelů, který aktuálně předsedal jejich kolegiu. Tento hodnostář se zároveň dostával do čela celé městské rady. Naposledy byl fojt uveden jako první v letech 1410–1411. Spolu s ním klesal i význam šepů, které ve významu předstihli konšelé.²²

Ačkoliv posléze předsedal purkmistr plné městské radě i v době, když vystupoval jako soudní orgán, zabýval se tento soud pod jeho předsednictvím především civilní nespornou agendou a právními naučeními pro ty, kteří se obraceli se svými dotazy na Olomouc jako na vyšší právo. Šepové a fojt pak tvořili se svým zahájeným soudem kolegium, které se specializovalo na civilní spornou agendu a především na kriminální případy v oboru trestního práva. Dá se tak usuzovat například ze zaměření specializovaných soudních knih z oboru sporného soudnictví, které až do 17. století nesly název „Libri scabinorum“.²³

K roku 1550 jsou v Olomouci doložena pevná pravidla soudního řízení podle magdeburského práva (Zusammen getragene Artickel in Form eines rechtlichen Proces ...).²⁴ Podle tohoto procesního řádu existovaly v polovině 16. století v Olomouci zároveň tři mocné soudní orgány (drei kreftige stellen), které se interpretují jako plná rada, soud zahájený a samosoud fojtův.²⁵

Model obsazování nejvyšších městských úřadů se posléze rozvinul do propracovaného systému. Nová rada se ujímala své funkce každoročně při tzv. obnově rady (lat. „renovatio senatus“) o svátku sv. Vavřince (10. srpna) za přítomnosti podkomořího, který vzal její členy do slavnostní přísahy. V úřadu purkmistra se během čtyř měsíců vystřídali všichni čtyři konšelé. Každý z nich zastával úřad po dobu jednoho měsíce. Protože se pak celý cyklus v průběhu roku třikrát opakoval, stal se každý z konšelů purkmistrem třikrát za rok.²⁶

²⁰ Nejstarší městská kniha olomoucká. (Ed.) Spáčil, V., s. 25.

²¹ ZAO – SOKA Olomouc, AM Olomouc, Knihy, sign. 1540, inv. č. 97, fol. 4ra; Kohout, Š.: Rozkvět města. In: Schulz, Jindřich a kol.: Dějiny Olomouce, I. svazek. Olomouc 2009, s. 145–146.

²² Například ZAO – SOKA Olomouc, AM Olomouc, Listiny, inv. č. 69, 70, 81, 168; Nešpor, V.: Dějiny Olomouce, s. 43–44; Spáčil, V. – Spáčilová, L.: Míšeňská právní kniha, s. 134–135.

²³ ZAO – SOKA Olomouc, AM Olomouc, Knihy, inv. č. 2036–2038, (sign. 190 a dál).

²⁴ ZAO – SOKA Olomouc, AM Olomouc, Knihy, inv. č. 90, sign. 116.

²⁵ Citovaná kniha, inv. č. 90, sign. 116, fol. 42r; Fischel, A.: Die Olmützer Gerichtsordnung. Brünn 1903, s. 35; Kux, J.: Verwaltungsgeschichte. Olmütz 1942, s. 39; Kaňák, Bohdan: Příspěvek k hrdebnímu právu v Olomouci 1331–1731. Ročenka SOKA 1 (20), Olomouc 1992, s. 194.

²⁶ Nešpor, V.: Dějiny Olomouce, s. 113–114; Kux, J.: Verwaltungsgeschichte. Olmütz 1942, s. 72, 79.

Systematické záznamy o této rotaci funkcí nalezneme například v knihách purkmistrovských počtů, dochovaných v relativně ucelené řadě pro léta 1537–1590.²⁷ Další sérii účetních knih, jejichž každá roční bilance se zahajovala jmenným seznamem obnovené rady, tvořily knihy počtů městských. Tyto knihy se dochovaly v řadě s menšími mezerami za léta 1530–1724. O jejich existenci i v dřívějších letech svědčí zlomek knihy obdobného typu z roku 1513.²⁸

Úřadující městská rada byla nazývána sedící či vnitřní (něm. „der sitzende oder inhere Rat“) a tvořilo ji zpravidla 11 osob – 4 konšelé a 7 přísežných. Bývalí členové městských rad ze dvou předchozích ročních funkčních období představovali tzv. vnější radu (něm. „der äußere Rat“), kterou purkmistr a úřadující městská rada mimořádně povolávali například k řešení důležitých finančních záležitostí, nebo tehdy, když sedící rada potřebovala ve svém rozhodnutí širší podporu dalších významných měšťanů. Vnější radu tak tvořilo kolem 24 „starších“ (lat. „seniores“), připočteme-li k ní ještě rychtáře, kteří se též každoročně střídali.²⁹ Byla-li vnější rada povolána, pak její členové zasedali spolu s vnitřní radou a usnesení přijímali jako „všechny tři rady“ (něm. „aller dreier Herren Rät Beschlus“).³⁰

Vliv odstupujících radních na jmenování jejich nástupců v nové radě zjevně způsoboval, že zvláště bývalí radní z vnější rady se do čela města často znovu vraceli, a tak i mezi vnější a vnitřní radou docházelo k jakémusi dalšímu cyklickému pohybu osob. Úzká vrstva nejdříve postavených měšťanů však nebyla zcela uzavřená a sama se vyznačovala vnitřním hierarchickým pohybem. Noví členové rady se nejprve stávali přísežnými, a teprve po letech, po několika návratech do vnitřní rady někteří z nich pronikli mezi konšely. Na této zásadě je dobře vidět úzké propojení sboru konšelů a kolegia šepů.³¹

Zápisy o usneseních městské rady jsou obsaženy především v knihách, zachycujících její každodenní jednání. První knihu tohoto typu³² zavedl magistr Gabriel Gloczar (psán býval někdy též jako Gloczer či Glotzer) ze Sedmidubů³³ v roce 1534, když v Olomouci působil jako městský písař (1530–1542). Fakt, že následující radní protokol z let 1550–1569 navazuje na Gloczarem zavedený typ městské knihy, je patrný již z jeho názvu. Jestliže kniha z let 1534–1556 byla jako první svého druhu nazvána „Liber actorum primus“ – první kniha zápisů, pak nese i další radní protokol jako druhý v řadě název „Secundus liber actorum“. Celá takto založená řada knih posléze získala další zobecňující název podle třetího následujícího dochovaného radního protokolu z let 1579–1580, který byl pojmenován „Liber quotidianarum actionum“, tedy kniha každodenních jednání, či usnesení.³⁴ V literatuře je proto řada těchto knih zkráceně nazývána „acta quotidia“, tedy každodenní jednání městské rady.³⁵ Řada knih stejného jména

²⁷ ZAO – SOKa Olomouc, AM Olomouc, Knihy, sign. 11, inv. č. 575, až sign. 18, inv. č. 583.

²⁸ ZAO – SOKa Olomouc, AM Olomouc, Knihy, sign. 802, 66 a dále, inv. č. 557–574.

²⁹ Kux, J.: Verwaltungsgeschichte, s. 73; Spáčil, Vladimír – Tichák, Milan: V čele města Olomouce. Správa města a její představitelé v průběhu století. Olomouc 2002, s. 12.

³⁰ Kux, J.: Verwaltungsgeschichte, s. 119.

³¹ Szabó, Ludovít: Sociální skladba olomoucké městské rady v letech 1524–1600. Okresní archiv v Olomouci 1983, Olomouc 1984, s. 64, 74.

³² ZAO – SOKa Olomouc, AM Olomouc, Knihy, sign. 1, inv. č. 106, radní protokol z let 1534–1556.

³³ Kux, J.: Verwaltungsgeschichte, s. 245; Spáčil, Vladimír: Písaři a kanceláře města Olomouce do roku 1786. Olomouc 2001, s. 173–176.

³⁴ ZAO – SOKa Olomouc, AM Olomouc, Knihy, inv. č. 108, sign. 225.

³⁵ Například – Spáčil, Vladimír: Archiv města Olomouce. Knihy 1343–1945 (1953). Inventář, Olomouc 1978, s. 28. Spáčil, Vladimír: Počátky, vývoj a osudy olomouckých městských knih. Okresní archiv Olomouc 1977, Olomouc 1978, s. 59.

a obdobného účelu byla vedena až do poslední čtvrtiny 18. století, což svědčí o účelnosti zmíněného úředního knižního typu.³⁶

Radní protokol dokládá, že část nesporné civilní soudní agendy se v 50. a 60. letech 16. století již běžně projednávala před plnou městskou radou. Ačkoliv se na civilní spornou agendu specializovali přísežní (šepové) a fojt při zahájení soudu, jak již bylo řečeno dříve, řešila plná městská rada jako soudní orgán pod předsednictvím purkmistra v případě potřeby též některé civilní sporné případy. Přes svoji specializaci na civilní sporné případy a věci trestní se však ani zahájený soud nezdráhal řešit zbylou civilní nespornou agendu, přišla-li na pořad dne v době jeho konání. Nemůžeme ovšem zapomenout ani na civilní agendu spornou a nespornou, kterou se zabýval jako samosoudce fojt. Rozsah jeho činnosti se v 16. století již blížil náplni práce městských rychtářů, působících ve městech mimo magdeburský právní okruh. Z let 1511–1717 se o jeho případech dochovaly záznamy v Soudních protokolech civilních věcí sporných a nesporných (Registra iudicii).³⁷ Aktuální potřeba řešit spory tu zkrátka převažovala nad přesným rozdělením kompetencí.

Ze zápisů soudních knih, vedených při specializovaných zasedáních přísežných, v nichž si fojt, uváděný stále častěji jako rychtář (iudex), udržoval vedoucí postavení, se dovídáme, že jednání před zahájeným soudem zůstalo součástí procesního řízení před městským právem až do poslední čtvrtiny 16. století a pojem zahájeného soudu (iudicium bannitum) tak nezmizel z městských knih naráz. Zachovávala se tu ovšem jen vnější forma zahájeného soudu při poklesu jeho významu i změně charakteru projednávaných případů.³⁸ Záznam o zahájeném soudu jsme v zápisech těchto knih našli naposledy v roce 1580.³⁹

V období od 80. let šestnáctého století do počátku 60. let století sedmnáctého dokumentuje v Olomouci činnost přísežných, kteří se pod předsednictvím fojta specializovali na souzení kriminálních deliktů, kniha rozsudků městského soudu v trestních záležitostech (Causarum criminalium liber). Srovnáme-li například trestní proces ze dne 8. září 1370, jehož záznam je doložen v olomoucké knize památné,⁴⁰ s průběhem trestního řízení z 1. června 1603 zapsané v knize rozsudků městského soudu v trestních záležitostech,⁴¹ pak vidíme, jak se v období od čtrnáctého do počátku sedmnáctého století změnil charakter městského trestního soudnictví. Zároveň došlo i k proměně charakteru případů, které řešilo kolegium přísežných s fojtem respektive rychtářem v čele.

V případě procesu v roce 1370 olomoucký měšťan Ješek kadeřník obvinil Ješka Zuba, purkrabího hradu Hluboký,⁴² před městským soudem z loupeže svého majetku na veřejné cestě. Žalující i žalovaný stanuli nejprve před soudem jako rovnocenné procesní

³⁶ Radní protokoly (Acta quotidiana) 1534–1779, ZAO – SOKa Olomouc, AM Olomouc, Knihy, sign. 1–6, 225, 1257 – 1285, inv. č. 106–142.

³⁷ ZAO – SOKa Olomouc, AM Olomouc, Knihy, sign. 226, 1024–1316, 6675, inv. č. 1649–1821.

³⁸ Z let 1514–1611 se dochovaly „Libri scabinorum“; ZAO – SOKa Olomouc, AM Olomouc, Knihy, inv. č. 2036–2038, (sign. 191, 198, 190).

³⁹ Citovaná kniha sign. 190, inv. č. 2038, fol. 253r. Na uvedeném místě v této knize je naposledy zmíněno „ius bannitum“. Další soudní případy jsou doprovázeny poznámkami typu: „Publicatum in iudicio maiori“ aj. Vojtíšek, Václav: Soud a rada v královských městech českých. In: Výbor rozprav a studií Václava Vojtíška, Praha 1953, s. 265.

⁴⁰ ZAO – SOKa Olomouc, AM Olomouc, Knihy, sign. 166, inv. č. 95, (dále kniha sign. 166), zápis č. 238, fol. 8v–9r.

⁴¹ ZAO – SOKa Olomouc, AM Olomouc, Knihy, sign. 196, inv. č. 2042, (dále kniha sign. 196), fol. 145v–146r.

⁴² Hrad stál na ostrohu nad řekou Bystřičkou severovýchodně od Olomouce. Hrad zpustl za husitských válek v roce 1426. Čermák, Miloslav – Koudela, Miroslav: K historii hradu Hlubokého. Ročenka SOKa 5 (24), Olomouc 1997, s. 187–194.)

strany.⁴³ Pod tíhou Ješkova svědectví se purkrabí Zub přiznal ke svému zločinu a slíbil navrácení ukradeného movitého majetku, za což se zaručil rukojemstvím 20 hřiven, a byl vzat do vazby. Soud složený z přísežných pod předsednictvím fojta rozhodl, aby sám sedmý šep usvědčil purkrabího Zuba podle práva města.⁴⁴ Z dalšího šetření vyplynulo, že Zub nejspíše oloupil Ješka kadeřníka, aby si vynahradil částku, kterou mu dlužil jiný olomoucký měšťan Metlin. Vzhledem k tomu, že proces neskončil hrdelním trestem, zdá se, že vše se vyřešilo smírnou cestou po dohodě sporných stran o náhradě škody.⁴⁵

Toto soudní řízení je příkladem akuzačního či obžalovacího procesu. V akuzačním procesu vystupovaly sporné strany ve formálně rovnoprávném postavení při dodržení zásady presumpce nevinoty. Proces nebyl zahajován z veřejné iniciativy, ale měl soukromoprávní charakter, protože k jeho započetí musel být dán podnět soukromou žalující stranou. V průběhu soudního řízení bylo možno použít pouze racionální důkazní prostředky, k nimž patřily v první řadě výpovědi svědků či listinné důkazy v podobě různých písemných dokumentů. Akuzační proces se řídil zásadou nalézáni práva, což znamenalo, že v každém novém jednotlivém případě jako by bylo právo rozhodováním soudců znovu hledáno a soud byl vázán především pouze svými předchozími rozsudky.⁴⁶

Trestní řízení z 1. června 1603 zapsané ve zmíněné knize rozsudků,⁴⁷ má zcela jiný charakter. Fojt respektive „přísežný rychtář“ spolu s ostatními přísežnými zkoumají zločiny pastýře Alexy, které byly zjištěny s použitím mučení.⁴⁸ Doznání, vynucené s pomocí mučení – „tortury“ je zde chápáno jako hlavní důkaz proti obžalovanému.⁴⁹ V zápise sice není výslovně uvedeno, že proces byl zahájen z iniciativy města Olomouce, ale vzhledem k tomu, že Alexa svoji převážně majetkovou trestnou činnost páchal v olomouckém okolí, které nepochybně spadalo pod jurisdikci olomouckého městského práva, a zároveň nebyl obviněn žádným soukromým žalobcem, je zřejmé, že trestní řízení vzešlo právě z podnětu tohoto práva. Na konci zápisu je krátká zmínka o hrdelním rozsudku nad zločincem. Rozsudek tedy zjevně vynesli přísežní, kteří zároveň hráli roli žalobců.⁵⁰

Uvedené soudní řízení je příkladem inkvizičního či vyhledávacího procesu. Inviziční proces zaváděl poprvé ve středověkém trestním právu zásadu vyšetřování z úřední povinnosti (*inquisitio ex officio*), která byla s určitými úpravami převzata z římského práva nejprve právem kanonickým a poté se podle církevního vzoru postupně prosazovala i v právu světském. Obžalovaná osoba vystupovala v inkvizičním procesu od jeho počátku ve formálně i fakticky nerovnoprávném postavení vůči žalobci, který reprezentoval nějakou veřejnoprávní instituci, v našem případě královské město, a byl zároveň

⁴³ „*Jesco harflechter ... proponens querulose super Jesconem Subonem ... in sui presencia ...*“ Kniha sign. 166, fol. 8v.

⁴⁴ „*Tunc advocatus quesivit pro jure sententiam ab uno jurato, qui cum aliis adinvenit, quo met septimus eum vincere deberet jure civitatis.*“ Kniha sign. 166, fol. 9r.

⁴⁵ Nejstarší městská kniha olomoucká. (Ed.) Spáčil, V., s. 52–53, 214–245.

⁴⁶ Kreuz, Petr: K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské. In: Hrdelní soudnictví českých zemí 16. – 18. století, in: Sborník příspěvků z konference, konané v Pardubicích 21.–22. 9. 1995. (Red.) Francek, Jindřich. Pardubice 1996, s. 76–77.

⁴⁷ ZAO – SOKa Olomouc, AM Olomouc, Knihy, sign. 196, inv. č. 2042, fol. 145v–146r.

⁴⁸ „*Alexa Pastýř z Samotíšek k tomu ke všemu, co prvotně dobrovolně i na trápení vyznal, se zná.*“ Kniha sign. 196, 146r.

⁴⁹ Mučení, lat. „tortura“ je substantivum odvozené od slovesa „torquere“ – točit, kroutit, mučit – souvisejícího s mechanickou funkcí mučidel; Rejzek, Jiří: Český etymologický slovník. Voznice 2012, heslo „tortura“ s. 667.

⁵⁰ „*Jest stát 4. Juní, anno 1603.*“ Kniha sign. 196, 146r.

totožný se soudcem. Byla tu uplatněna zásada presumpce viny, kdy se na obviněného od počátku pohlíželo jako na provinilce – delikventa. Pro inkviziční proces byla též charakteristická tortura jako mimořádný prostředek k vynucení doznání. Toto doznání pak bylo považováno za hlavní důkaz proti obžalovanému. Obecně vzato, soudci v inkvizičním procesu při svém rozhodování o vině a trestu hledali oporu spíše v tzv. právu pozitivním, tedy takovém právu, které lze odvodit ze systému právních norem, platných v dané době a vesměs psaných. V městských procesech inkvizičního typu se projednávaly závažné případy z oboru trestního práva. Početně největší část souzených zločinů představovaly delikty proti majetku, po nich s velkým odstupem následovaly delikty proti životu a zdraví.⁵¹

Na uvedených příkladech je patrné, jak se v období od 13. do konce 16. století změnila role přísežných v městském soudnictví, když se z přísedících akuzačního soudu s rozsáhlou věcnou působností stali převážně aktéry inkvizičního řízení ve věcech trestních. Agendu akuzačního soudu v oboru soudnictví sporného i nesporného zároveň postupně přebírala plná rada (consilium plenum), kterou kromě přísežných tvořili i konšelé. Neří tedy jistě náhoda, že Kniha rozsudků městského soudu v trestních záležitostech, která obsahuje kriminální případy, řešené inkvizičním způsobem, byla založena právě roku 1582.⁵² Zhruba ze stejné doby, z roku 1580, máme v již zmíněné olomoucké městské knize (Liber scabinorum) z let 1554–1611 doložené poslední zmínky o soudu zahájeném, který byl kdysi typickým příkladem aplikace pravidel akuzačního procesu.⁵³

Seznam užitých zkratk:

AM = Archiv města

CDB = Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae

CDM = Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae

fol. = folium

inv. č. = inventární číslo

sign. = signatura

SOka = Státní okresní archiv

ZAO = Zemský archiv v Opavě

Veränderungen von Rollen der geschworen Schöpfen und der Stadträte im Magdeburgischen Stadtrecht beispielsweise von der Olmützer Stadtverwaltung

Zwei verschiedene Rollen der geschworen Schöpfen und der Stadträte aus Olmütz in der jüngsten Verarbeitung der Olmützer Geschichte wirft die Frage nach der Transformation ihrer Rollen. Die Schöpfen (lat. scabini, iurati) waren ursprünglich Beisitzern des Stadtgerichtes. Die Behauptung, daß die Stadträte (consules) nichts mit dem Stadtgericht zu tun hatten, steht der anderen These entgegen, daß die volle Stadtratversammlung (concilium plenum),

⁵¹ Kreuz, Petr: K charakteristice procesního projednávání trestních případů. In: Hrdelní soudnictví českých zemí 16. – 18. století. Pardubice 1996, s. 84, 89–90.

⁵² ZAO – SOka Olomouc, AM Olomouc, Knihy, sign. 196, inv. č. 2042, z let 1582–1662.

⁵³ Citovaná kniha sign. 190, inv. č. 2038, fol. 253r.

die von den Stadträten geleitet wurde, als auch eine gerichtliche Instanz arbeitete. Wie man den Widerspruch in den beiden Thesen erklären kann?

Aufgrund der unterschiedlichen Bestimmung beider Thesen ist offensichtlich, daß es sich um die Sonden in zwei verschiedenen Phasen von der Olmützer Stadtverwaltung handelt, die man braucht daher nicht gegenseitig ausschließen. Die erwähnten Beispiele zeigen, wie sich in der Zeit vom 13. bis zum späten 16. Jahrhundert die Rolle der städtischen Geschworen verändert, wenn sie von den Besitzern des Akusationsgerichtes mit umfangreichen sachlichen Anwendungsbereich noch größtenteils in die Akteure des inquisitorischen Strafprozesses verwandelt wurden. In der gleichen Zeit die volle Stadtratversammlung, die zusätzlich aus den Stadträte und Geschworen bestand, nahm allmählich die Agenda des Akusationsgerichtes auf dem Gebiet der unbestrittenen und streitigen Justiz.

The changes of roles of aldermen and sworn by Magdeburg law on the example of the city administration in Olomouc

The author examines on basis of the original sources, transformation of the legal status and role of sworn and aldermen 13 to 16 century in Olomouc.